

VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Muusika osakond

Rahvamuusika õppetool

Tarmo Noormaa

AUGUST TEPPO JA TEMA LÕÕTSPILL

Diplomitöö

Juhendaja:

Madis Arukask, *Ph.D.*

Viljandi 2005

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	2
1. TERMINID	5
2. LÕÕTSPILL ÜLDISELT	9
2.1. RAHVAPILLIDE UURIMISEST	9
2.2. LÕÕTSPILLI LIIGITUS	11
2.3. AJALUGU.....	13
2.3.1. Lõõtspillide levikust Eestis	14
2.3.2. Millised konkreetsed pillitüübid olid levinud?	15
3. TEPPO LÕÕTSPILL	17
3.1. PILLIMEISTER AUGUST TEPPO (1875 - 1959)	17
3.2. TEPPO LÕÕTSA TÄMBER.....	21
3.3 TEPPO PILLID ÜLDISELT	24
3.4. 1915. AASTAL VALMISTATUD TEPPO LÕÕTSPILL.....	25
3.4.1. Teppo lõõtsa häälte süsteem	25
3.4.2. Lõõtspilli mõõtmine	29
3.4.2.1. Nupud ja klahvid	30
3.4.2.2. Parema otsalaud ja nupulaud.....	32
3.4.2.3. Vahelõõts.....	34
3.4.2.4. Vasaka otsalaud ja bassipakk	36
3.4.2.5. Ornamentika	38
KOKKUVÕTE	39
KASUTATUD KIRJANDUS	40
LISAD	43
Lisa 1. Pildid August Teppost	43
Lisa 2. Fotod 1915. aasta teppo lõõtspillist	50
Lisa 3. Fotod Heinar Kaharist ja Elmar Ruusamäest	57
SUMMARY	59

SISSEJUHATUS

August Teppost räägitakse palju. Ta on legendaarne pillimeister – mitte ainult oma pillide, vaid ka sõnaosavuse ja iseloomuga. Teppost ja teppo pillist pole ilmunud kompleksseid uurimusi. Proovin oma diplomitööga seda lünka osaliselt täita. Mängin ka ise A. Teppo valmistatud lõõtspillil. Teema valikut ajendas minu enda soov saada teada rohkem oma pilli meistrist ja pillist. Uurimisprobleem väljendub küsimuses: milles seisneb teppo pilli erilisus? Proovin jõuda oma tööga lähemale selle küsimuse vastusele. Kindlasti ei anna käesolev uurimus lõplikke vastuseid, pigem tekib veelgi rohkem küsimusi.

Töö eesmärgiks on kirjeldada konkreetset teppo pilli aastast 1915. Arvan, et pilli ehituse ja mängustiili vahel on tugev seos. Mängustiil sõltub suuresti konkreetsest instrumendist. Näiteks kui hästi „keeled vastavad”, palju kulutab õhku, kui kerged on nupud, milline on häälestusprintsip? Ja üldiselt: kuidas pill on ehitatud? Kirjeldusandmetele olen lisanud enda kui teppo lõõtspilli mängija kommentaarid. Proovin kommenteerida pilli ehituslikke aspekte lähtudes oma kogemusest pillimängijana. Et mõista teppo lõõtsa fenomeni paremini, on möödapääsmatu rääkida meistrist endast. Illustreerin August Teppo elukäiku mälestuste ja ütlustega, et aru saada tema rollist tolaegses ühiskonnas. Teppo pille ja elulugu koos analüüsides on võimalik leida vastus küsimusele, milles seisneb teppo pilli erilisus?

Kõigepealt oli mul plaanis välja selgitada võimalikud teppo lõõtsa eeskujupillid. Kust ta võttis eeskjuu oma pillide tegemiseks? Küllastasin Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi, Teatri- ja Muusikamuuseumi, küsisin Eesti Rahva Muuseumist ja vaatasin ekspeditsioonivideot Johannes Saare pillikogust, lugesin artikleid August Teppost (vt. kirjanduse loetelu), küsitlesin lõõtspillimängijaid. Otsisin tolaegseid pille, pillide müügikatalooge ja kirjutisi, mälestusi August

Teppost. Selgus, et Eesti muuseumites pole ühtegi nii vana lõõtspilli, mis võinuks olla Teppole eeskujuks. Säilinud on paar müügikataloogi: “Harmonikute hinnakiri” 1901, T. Puskar Viljandi ja Peterburis Aleksei Petrovitš Rosmõslovi pilliäri müügikataloog (tiitelleht kadunud, ~ 20. saj. algusest) Sain teada, et Moskvas asub Alfred Mireki nimeline lõõtspilli muuseum, kus on väga hea ülevaade Venemaal levinud lõõtspilli tüüpidest. Kahjuks polnud mul võimalik sinna minna. Ka mälestustes ei räägita konkreetsetest eeskujupillidest.

Seejärel uurisin August Teppo elulugu. Tuginen Taavi Teinbasi raamatule *Lõõtspillidest, lõõtspillimängust ja -mängijatest* (1994) ja 3 – 4 perioodikas ilmunud artiklile, Eesti Rahvaluule Arhiivi salvestistele, mälestustele ja intervjuudele August Teppo pojapoja Heino Teppo abikaasa Linda Teppoga, lõõtspillimängijate Elmar Ruusamäega, Heinar Kahariga, kes tundsid Heino Teppet ja August Teppo poega August Teppo juuniori.

Töö olen jaganud kahte põhiossa. Esimene osa käsitleb lõõtspilli üldiselt:

TERMINOLOOGIA (1.) peatükis defineerin töös kasutatavad põhimõisted. **RAHVAPILLIDE UURIMISEST (2.1.)** peatükis räägin varasematest lõõtspilli käsitletustest. **LÕÕTSPILLI LIIGITUSE (2.2.)** ja **AJALOO (2.3.)** peatükid annavad tööle taustsüsteemi – lõõtspilli arengulugu kuni teppo lõõtsani aitab mõista lõõtspilli kui arenevat, muutuvat, mitmepalgelist instrumenti. Liigitus näitab teppo lõõtsa paiknemist suhtes teiste pillidega.

Teine osa käsitleb teppo lõõtspilli:

AUGUST TEPPO (1875 – 1969) (3.1.) peatükis kirjeldan Teppo elulugu legendaarse pillimeistrina, kes nii oma pillide kui ka iseloomu ja ütlustega mõjutas ümbritsevat keskkonda. **1915. AASTAL VALMISTATUD TEPPO LÕÕTSPILL (3.2)** peatükis kirjeldan ja mõõdan üht konkreetset lõõtspilli, et selgitada lõõtspilli ehitust ja pakkuda mõõtmisandmeid tulevaste uuringute jaoks.

Lõõtspilli kirjeldamisel kasutasin eeskujuna H. Tampere artiklit *Rahvapillid ja Rahvapillimuusika* (1976), A. Mireki *Справочник по гармоникам* (1968); *The New Grove Dictionary of Music and Musicians* (2001, sub *accordion* akordioni kirjeldust), G. Richteri *Akkordeon* (1990), C. Mensingi artiklit *Christian's Bandoneon Page* (2005). Mõõtmiseks kasutasin mõõdulinti. Mõõtsin ainult neid pilli osi, mis edaspidi, erinevate lõõtspillide võrdlemisel on olulised.

Lisades on Teatri- ja Muusikamuuseumis leidunud fotod August Teppost koos andmetega ja 1915. aasta teppo pilli fotod. Seejärel tulevad mind palju aidanud lõõtsameeste Heinar Kahari ja Elmar Ruusamäe fotod.

Töö tuleviku perspektiiv on võrrelda antud kirjeldust teiste teppo ja üldse käibel olevate lõõtspillide kirjeldusega. Oleks võimalik näha kui palju mõjutasid vabriku ja teiste meistrite pillid Teppo tööd, kui palju Teppo teistelt pillidelt laenas, palju ise välja mõtles? Kas teppo pill on omaette pillitüüp või hoopis koopia. Kõikidele nendele küsimustele saab anda vastuse edaspidine uurimine.

Tahaks tänada Krista Sildoja, Igor Tõnuristi, Tõnu Kallastet väärtuslike nõuannete eest ja Ants Tauli, kes laenas mulle oma pilli uurimiseks.

1. TERMINID

Kuna Eesti keeles on ilmunud vähe uurimusi akordionitest ja lõõtspillidest, on terminoloogia välja kujunemata. Tihti ei saa võõrkeelseid termineid päris otse eesti keelde tõlkida. Kõige suurem segadus on sõnadega “lõõtspill” ja “akordion”. Mida nimetada lõõtspilliks ja mida akordioniks? Igas kultuuris, kus lõõtspille mängitakse on omad terminid. Näiteks, ingliskeelsetes allikates on üldnimetuseks *accordion* ja alaliikideks *diatonic accordion*, *concertina*, *chromatic accordion*, jne. (Van Dijke, Lanchtchikova 1998). Saksakeelsetes *balginstrumente* ja alaliikideks *akkordeon*, *englische concertina*, *kontzertina*, *bandoneon*, *klubharmonika*, *wiener handarmonikas*, *deutsche handharmonika*. (Richter 1990, lk. 13) Venekeelsetes on üldnimetus *garmonika*, alaliigid *akkordeon*, *bajan*, *glubnõi garmonika*, *kontsertina*, *bandoneon*, *naroodnõje garmoniki* jne. (Mirek 1968, lk. 6). Eesti keeles on kasutusel sõna “lõõtspill”, mis võib tähendada akordioni aga ka teppo lõõtsa. Eesti Entsüklopeedias valitseb samuti segadus. **Lõõtspill** on diatoonilise heliastmikuga pill (EE 1992, *sub* lõõtspill); **akordion** on klahvistiku ja akordinuppude abil mängitav lõõtspill (ENE 1985, *sub* akordion).

Proovin segadust süstematiseerida: valisin oma töös üldnimeks *lõõtspill*, mille alaliikideks on *kromaatileine akordion*, *diatooniline lõõtspill*. August Teppo poolt valmistatud lõõtspilli nimetan *teppo pilliks*, *-lõõtsaks*, *-lõõtspilliks*,. Teiste tema koolkonna meistrite (n. Keder, Sarnit, Namm) pille, kas meistri nime järgi (n. Sarniti pill) või *teppo tüüpi lõõtspill*. Teppo poolt väljatöötatud lõõtspillitüüpi üldiselt nimetan *teppo tüüpi lõõtspilliks*. Rahvatraditsioonis on teppo tüüpi lõõtsa nimetused olnud: *võru tüüpi lõõtspill*, *härmonik*, *härmoonik*, *põrguorel* jne. Neid nimetusi ma segaduse vältimiseks oma töös ei kasuta.

Aerofon – muusikainstrument, kus primaarselt pannakse võnkuma õhk (Tampere 1975, lk. 9).

Diatooniline helirida – minoorne või mažoorne helirida, mis koosneb viiest täistoonist ja kahest pooltoonist. Põhimõtteliselt tähendab „ainult noodid samast skaalast, helireast”. On olemas näiteks diatooniline C skaala (ilma ühegi märgita), G (sisaldab F#, mitte F), ja nii edasi. (Van Dijke, Lanchtchikova 1998)

Bisoonorne lõõtspill – helikõrgus muutub olenevalt lõõtsa liikumise suunast. Ühele poole keelerauda on needitud ühesuguse kõrgusega keeled, teisele poole teistsuguse kõrgusega. Näiteks hoides üht nuppu all kokkumineva lõõtsaga on helikõrgus A, lahti minnes aga B. (Van Dijke, Lanchtchikova 1998)

Diatooniline lõõtspill – lõõtspill, millel on 1 – 5 nupurida. Igale nupu helireale vastab kindel diatooniline skaala. (Van Dijke, Lanchtchikova 1998)

Keel on lõõtspillis helitekitajaks. Valmistatud õhukesest metallist, mis üht otsa pidi needitud keelerauale. Kui vahelõõtsaga tekitatakse õhusurve, siis teine keele ots vibreerib vabalt keeleraua avast sisse ja välja. Keeleraudad asuvad keelte kambritel, mis on tavaliselt tehtud puust. (Lanchtchikova)

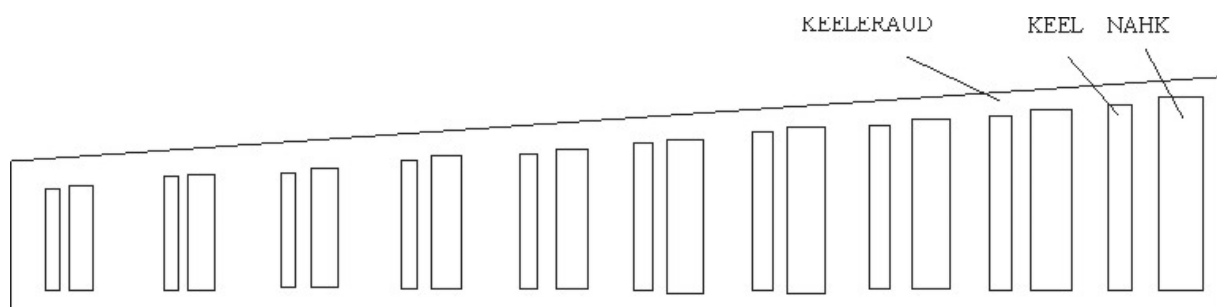
Keele helikõrgus määratakse keele vibreerimise kiirusega. Kiirus sõltub keele pikkusest, paksusest ja materjalist. Mida paksem ja pikem keel on seda aeglasem on vibreerimis- kiirus ja madalam on helikõrgus. Keel ei vibreeri kiiremini kui tugevam õhuvoog mõjutab teda, vaid liigub sügavamale keeleplaadi ava sisse ja välja tekitades tugevama heli. (Lanchtchikova)

Keelte klapid – klapp avab või suleb heliavad. Klappi liigutab hoob, mis on ühendatud nupu või klahviga. Klapp on kaetud pehme naha või vildiga. (Lanchtchikova)

Keele nahk – keeleplaatidel teisel pool keelt asuv naha riba, millega välditakse vale suunaga õhuvoolu pääsemine keelele.

Keele neet – neet, millega keel on kinnitatud keelerauale.

Keeleraud – vaskplaat, millele on needitud lõõtspilli ühe nupurea keeled (Joon. 1).

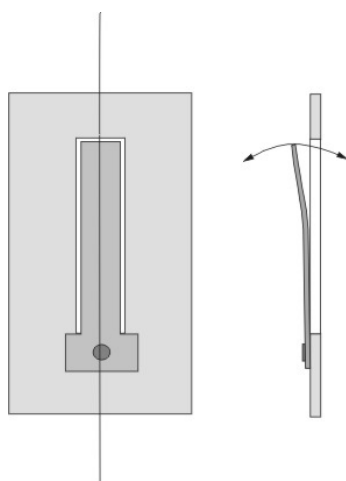

Joonis 1

Lõõtspill – vaata peatükki “Lõõtspilli liigitus”.

Unisoorne lõõtspill – helikõrgus ei sõltu lõõtsa liikumise suunast (Van Dijke, Lanchtchikova 1998).

„Vaba keel” või “läbilööv keel” – (ingl. k. *free reed*; saksa k. *durchschlagzunge*) keel liigub vabalt keeleplaadi sisse ja välja (Joon. 2) (Richter 1990, lk. 12).

Joonis 2

Vahellõõts – „lõõtspilli süda“. Tekitab rõhu, mis surub õhu läbi keelte. Vahellõõtsaga kontrollitakse õhujoa tugevust, et tekitada dünaamikat.

Õhuklapp – töötab ventiili põhimõttel, mis lubab vahelõõtsa sulgeda ja avada heli tekitamata (Lanchtchikova).

2. LÕÕTSPILL ÜLDISELT

2.1. RAHVAPILLIDE UURIMISEST

Käesoleva peatüki toetuspunktiks on H. Tampere artikkel *Rahvapillid ja Rahvapillimuusika* (Tampere 1976).

Lõõtspilli on uuritud väga vähe, kuna ta on suhteliselt uus rahvapill. 19. ja 20. sajandi esimesel poolel oli lõõtspill populaarne muusikainstrument, millega mängiti tolelaegset “pop-muusikat”. Näiteks Karl Kikas õppis palju lugusid raadiost (Taul 2002). Uurijad ei pidanud vajalikuks uurida nii uut ja laialt levinud rahvapilli. Prioriteetideks oli vanad rahvapillid: kannel, torupill. Arhiivides on seetõttu lõõtspillimuusikast ja -meistritest tehtud väga vähe lindistusi ja ülestähendusi enne 1950-ndaid.

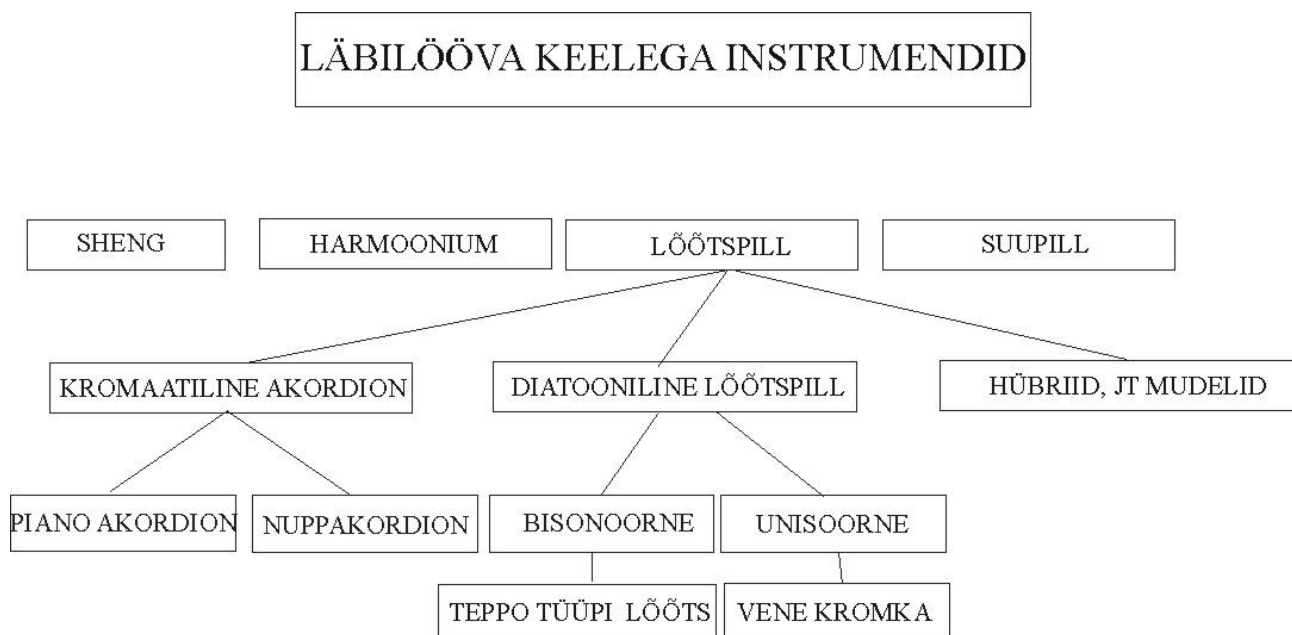
Tampere järgi on etnomusikoloogia uurimisobjektiks kõik laiade rahvahulkade muusikatraditsioonis juurdunud pillid. Selles määratluses ühtehaaratud pillid jagab ta kaheks: rahvapillid ja rahvalikud pillid. (Tampere 1975, lk 7) Teppo tüüpi lõõtspill on rahvapill. Lõõtspilli ajalugu uurides selgub, et instrument saavutas äärmiselt suure populaarsuse just lihtrahva hulgas. Tõsise muusika (klassikalise muusika) austajate seas ei leidnud lõõtspill tunnustust, sest diatooniline heliastmik ei võimaldanud mängida igasugu muusikat (Teinbas 1994, lk 6). Seetõttu ei saa diatoonilist lõõtspilli lugeda professionaalse muusika pilliks. Kuna diatooniline lõõtspill saavutas suure populaarsuse, tekkisid ka paljud meistrid, kes hakkasid pilli edasi arendama ja kohandama oma muusikatraditsiooni (The

New Grove Dictionary of Music and Musicians 2001, *sub accordion*). Näiteks August Teppo ja tema koolkond: K. Ostra, J. Keder, K. Namm, P. Korberg, jne. Järelikult kuulub diatooniline lõõtspill rahvapillide hulka.

2.2. LÕÕTSPILLI LIIGITUS

Hornbostel ja Sachs (1914) jagasid aerofonid kahte alaklassi: vabad aerofonid (*freie Aerophone*) ja pärispuhkpillid (*eigentliche Blasinstrumente*). Vabad aerofonid – pillikorpus ei piira võnkuvat õhusammast. Näiteks vurripuu, tohupill (Tampere 1975, lk 15). Keeli (ingl. k. *reeds*) esineb mõlemas kategoorias. Lõõtspill kuulub vabade aerofonide klassi, „läbilööva keele” põhimõtet kasutavate pillide hulka.

Lõõtspille võib liigitada kuju, klaviatuuri tüübi, nootide ülesehitus põhjal. Toon siin kõige laiemalt levinud liigituse nootide organiseeritusest lähtuvalt (Joon. 3). (*The New Grove* 2001, *sub accordion*; Van Dijke, Lanchtchikova 1998, Richter 1990, lk 13; Mensing 2005; *Explore*)

Joonis 3

Teppo tüüpi lõõtspill kuulub diatoonilise lõõtspilli alaliigi bisonoorsete lõõtspillide hulka.

Lõõtspill – terminit kasutatakse kaasaskantava vaba keele liikumisega aerofonide tähistamisel. Nende ühine joon on: mõlema käe all olev mehaaniline klaviatuur, mida manipuleeritakse sõrmedega, et valida helikõrgust. Klaviatuurid on ühendatud lõõtsaga, mis tekitab õhusurve keeleplaatidele. Vahelõõts liigub horisontaalselt ja kontrollitakse randme survega, mis omakorda reguleerib tekitatava helinivoo tugevust (dB). Õhuklappi, mis asub vasaku käe all ja mida liigutatakse pöidla või peopesaga, kasutatakse lõõtsa täitmiseks ja tühjendamiseks ilma kuuldava helita. Rihmad hoiavad instrumenti käte küljes või õlgadel. Klaviatuuri ümbritsev korpus (kaaned), mis katab keeleplaate, assotsieerub oma stiililt ja kaunistustelt kindla lõõtspilli tüübiga. Selle järgi võimalik tuvastada pilli valmistaja.

Nuppudega diatooniline lõõtspill on kõige populaarsem lõõtspilli tüüp. Võib eristada 40 - 55 erinevat versiooni sellest pillist. Parema nupulaua rida koosneb 10 - 13. nupust, mis moodustab mažoorse skaala. Kõrvuti olevaid ridasid on kuni viis, aga ühe- ja kolmerealised on kõige tavalisemad. Levinud helistike kombinatsioonid ridadel on: G/C, C/F, D/G, G/C/F, G/C/F/Bb, B/C/C# ja C/C#. Vasak käsi mängib bassinuppe. Bassinuppude arv varieerub 2 - 24. (The New Grove 2001, *sub accordion*)

2.3. AJALUGU

„Läbilööva keele” tööpõhimõtet on tuntud juba eelajaloolisest ajast. Esimene teadaolev instrument on *sheng*, mida Hiinas on mängitud juba 3000 aastat. Euroopas katsetati esimest korda läbilööva keelega instrumenti aastal 1619. Kuid see, ilmselt *sheng`ist* inspireeritud seadeldis, unustati. 1740. aastal tutvustas Johann Wilde Peterburgis *sheng`i* ennast. Benjamin Franklin leiutas 1762. aastal klaas-harmonica (sõna *harmonica* esmane kasutamine). Ka Beethoven ja Mozart kirjutasid klaas-harmonica`le muusikat. Wilde`st inspireerituna kasutas Taani füüsik Christian Gottlieb Kratzenstein 1794. aastal *sheng`i* tööpõhimõtet, et leiutada kõnemasin, mis suutis hääldada viit erinevat vokaali. Kratzensteini assistent pani kokku pilli, mida kutsutakse *Kirsnik harmonica`ks*. Ta kasutas instrumendi juures käega liigutatavat lõõtsa ja oreli klaviatuuri. See uus leiutus aitas rootsi meister Rakwitz`il välja mõelda *Vogler's Orchestrion`i* (oreli sarnane, 4 manuaaliga, igal 63 klahvi) aastal 1790. (Mensing 2005)

Aastal 1821 valmistas Christian Friedrich Ludwig Buschmann (1805 – 1864) oma puhutava „Aura”, mis oli maailma esimene suupill. Suupill oli disainitud põhiliselt häälestamistöörüistaks. 15 keelt oli lõigatud ühest metallitükist ja kinnitatud puutükile, milles olid kambrid ja puhumisavad. Järgneval aastal lisas ta nahast lõõtsa, kaane, nupud ja patenteeris leiutise kui „*Handaeoline*”. Instrumenti täiustas austerlane Cyril Demian (1772 – 1847), kes pärast saatebasside lisamist patenteeris leiutise nimega „*Accordion*”. Nn. täisakordioni ehitas Demian koos oma kahe poja Guido ja Karliga 1834. aastal. Lisati kromaatilised „abinoodid“, nii viisipoolsele kui ka bassipoolsele. (The New Grove 2001, *sub accordion*) Peamiseks täiustuseks võib lugeda õhujoa kahesuunalise liikumise ära kasutamist. Selleks neediti keelekesed kahele poole plaati. Nüüd helises lõõtsa kokkusurumisel üks keeleke, lahtitõmbamisel teine. Demian andis lõõtspillile uue kuju ja leiutas põhilised

konstruktsioonialemendid, mis on säilinud tänapäevani. Lõõtspilli hakati mängima põlvedel, parem käsi mängis meloodiat, vasaku käe jaoks olid nupud meloodia saatmiseks. Demiani lõõtspill leidis lihtrahva hulgas suurt poolehoidu. Pill levis kiiresti. (Teinbas 1994, lk 6)

1830. aastaks kopeerisid Demiani tüüpi pille C. B. Belgias ja J. B. N. Fourneux ja M. Busson Pariisis. Neid diatoonilisi pille tehti erinevates helistikes messingist (*brass*) keeltega, roosipuust kaante ja elevandiluust ning pärlitest kaunistustega. Teine austerlane, Matthaeus Bauer, leiutas 1838. aastal keelteplakid koos individuaalsete keelekambritega. Leiutis oli ühelt poolt lahtine ja teiselt poolt kaetud kaanega, millel asusid nupud. 1863. aastal alustati diatooniliste lõõtspillide tootmist Castelfidardos Itaalias, mis on tänapäevani üks akordioniehitamise keskuseid. Esimene kromaatile nuppakordion ehitati Viini muusiku Franz Walther'i poolt 1850. aastal. Venemaal Tuulas alustati akordionite masstootmist juba 1830. aastatel. 1870. aastal arendas Tuula tööline Nikolai Beloborodov välja kolmerealise kromaatilise bajaani. (The New Grove 2001, *sub accordion*)

Esimene lõõtspillivalmistamise töökoda Saksamaal avati 1880. aastal Graslitzis Böömimaal. Alates 1890. aastast kujunes lõõtspillivalmistamise keskuseks Viin. Üksnes firma „Matthäus Bauer” valmistas 1873. aastal kümneid tuhandeid lõõtspille. Kuna neid tehti käsitsi, oli nende hind võrdlemisi kõrge. Sellest tulenevalt kaotas Viin oma juhtpositsiooni lõõtspillitootmises. (Richter 1990, lk 11 – 26).

2.3.1. Lõõtspillide levikust Eestis

1800. aasta paiku, kui Eestis oli laialt levinud viiul ning kogunenud viiulirepertuaari tantsulugude kujul, võis kohata mitmes maanurgas väikesi keelpilliansambleid. Leidus talusid, kus oli viis viiulit seinal. Pillid valmistati peaaegu eranditult kodus. Nii kirjutas Juhan Jaik: “Kas keegi on kuulnud, et haanjalane ostaks endale viiuli linnast, tooks koju vabriku rämps! Ei, iga haanjalane naerab välja selle mõttegi: seda ei loetagi pillimeheks, kes ei oska valmistada endale südamekohast instrumenti.” Ja nii oli mitte ükski Haanjas, vaid ka kõikjal Eestis. Sageli valmistati viiulid suuremad, vioolakujulised, et oleks rohkem töömehe käe järgi. (Rannap 1970, lk. 38)

Nii sai hiljem ka lõõtspilliga. Peale viiulit, 20. sajandi vahetusel, sai populaarseks lõõtspill (Teinbas 1994, lk. 10). Üks lõõtspilli levimise eeldusi oli funktsionaalse harmoonia kodunemine rahvamuusikas (Tampere 1975, lk. 28) Lõõtspille oli võimalik tellida pillikataloogidest. Sain Johannes Tauli käest tollaegse, Aleksei Petrovitš Rosmõslovi pilliäri pillikataloogi, kust võis tellida 20 – 30 erinevat lõõtspilli tüüpi. Pilliäri asus Peterburis. (Rosmõslov) Rannikul ja saartel kauplesid lõõtspillidega meremehed. Võib arvata, et välismaalt toodud lõõtspille ei jätkunud kõikidele soovijaile ja mitmed pillidega kokkupuutunud meistrimehed hakkasid neid kodus ise valmistama. Eelmise sajandi lõpuaastail valmistati Lõuna-Eestis mitmeid erineva konstruktsiooniga lõõtspille, katsetati erinevaid nupulaudu ja erinevaid materjale keelekeste valmistamiseks.

Ei ole teada, millal esimene lõõtspill, mida siin maal varem härmoonikuks kutsuti, eestlaste maale jõudis, kuid arvatakse, et 19. sajandi keskpaiku olid üksikud pillid Eestimaalgi. Esimene kirjalik teade lõõtspillist räägib, et 1886. aastal toimus Virumaal „Kalevipoja” Seltsi koolimaja ehitamiseks pidu, kus tantsiti lõõtspilli saatel.

Ullo Toomi on kirjutanud:

„19.Sajandi lõpust tuli üherealine ja kolme bassiga „härmoonik” - lõõtspill. See tähendas suurt sammu edasi, sest mitmehäälne lõõtspill oli juba peaaegu nagu orkester. Kuid tookordsed lõõtspillid olid diatoonilise häälestusega, mis võimaldas neil mängida ainult ühes helistikus lihtsamaid lugusid, vastas pill täiel määral küla maitsele ja vajadustele. Tema vallutaski meie talurahva meeled.”
(Teinbas 1994, lk. 10)

2.3.2. Millised konkreetset pillitüübid olid levinud?

Materjali selle teema kohta on arhiivides väga vähe, võib öelda, et ei olegi. Tollaegsed pillid olid enamasti vabriku töö, mis ilmselt polnud väga kvaliteetne. Pillid ei ole tänapäevani säilinud. Saab toetuda inimeste mälestustele, kuid needki on väga kaudsed. Võimalik on võrrelda vanade lõõtspillide fotosid ja teha järeldusi pillide väliskujunduse põhjal. Võib oletada, et Kagu-Eestis olid 19. sajandi teisel poolel kasutusel Venemaa vabrikute pillid, kuna kontaktid Tsaari-Venemaaga olid

tihedamad, kui Lääne-Euroopaga, kus asusid samuti lõõtspillide valmistamise tehased. Teada on, et A. Teppo puutus kõigepealt kokku oma venna 1-realise vabriku lõõtspilliga. Võimalikud on mitmed variandid, milline see pill välja nägi – aga see on juba järgmine uurimisteema.

3. TEPPO LÕÕTSPILL

3.1. PILLIMEISTER AUGUST TEPPU (1875 – 1959)

August Teppo sündis 29. augustil 1875. aastal Võrumaal Loosu külas. August hakkas pilli mängima 8 aastaselt. (Vaidla 1954, lk. 5) Oli lihtne poiss nagu teised külapoised, koolisundust tollel ajal ei olnud ja õpetajaks oli talle vend Aleksander. August armastas pillimängu kuulata ja ise ka käed külge panna. (Raun 1975, lk. 34)

Vend oli lõõtsamees, ja tal oli 1-realine, vabrikus valmistatud lõõtspill (RKM, Mgn. II 1079). Pärast vanema venna surma sai päranduseks pilli, mis enam õieti häältkki ei teinud. Tuli siis mänguriist korda seada ja häälda panna. Pilli „timmisättimine“ – see oligi Teppo suurim ime. Omatehtud tööriistad, praktilised ja täpsed. Filigraanse täpsusega meislid, mõned päris mikroskoopilised, millega sai pillile anda kauni välimuse – siiani pole leitud kahte ühesuguse ornamentikaga lõõtsa (Raun 1975, lk 34). Meislid tegi ta vanadest viilidest. Meisleid oli kokku umbes 200 (RKM, Mgn. II 1079).

Vend suri, kui August oli 11-aastane. 12-aastaselt hakkas ta vennast järele jäänud 1-realist lõõtspilli parandama ja häälestama. (RKM, Mgn. II 1649 (a)) “*Pill läts summa*” ehk katki, oli August Teppo öelnud. Pärast seda toodi talle teisigi lõõtspille parandada. (RKM, Mgn. II 1079) Esimese pilli tegi ta otsast lõpuni valmis 15-aastaselt (RKM, Mgn. II 1649 (a)). Väidetavalt kasutas ta seal suupilli keeli (RKM, Mgn. 4270). Vestlusest lõõtsamees Heinar Kahariga selgus, et esimese pilli tegi ta

hoopis 17-aastaselt. Väitnud oli seda August Teppo poeg August juunior (Kahar 2005). See konkreetne pill oli kolmerealine.

Ta arendas oma pilli edasi ja tulemuseks oli 4-realine kolmekooriline lõõts. (Vaidla 1954, lk. 5). Kust ta need ideed laenas? Eks eelkõige ikka oma peast, mõnikord võttis vaadata ka kellegi teise töö. Mitte kunagi ta aga ei kopeerinud, vaid varieeris, täiendas... (Raun 1975, lk. 34) Teppo ütles ise oma pilli täiustamise kohta: „*Mis ma ilosamba tüü näi, toole naksi viil järgi tegema*” (RKM, Mgn. II 1649 (a)).

Kõikide lõõtsade juures kasutas ta nõorkanti: “*Tumeda ja heleda puit liistu liimis ta vaheldumisi; ja oma tehtud, jalaga ringi aetaval kreissael, saagis nad kaldnurga all välja. Kui ta esimesed pillid oli valmis teinud, siis varsti tema kuulsus levis ja mitmelt poolt toodi talle parandada ja uusi tellimusi, sajandivahetusel oli lõõtsmooniku hind umbes 80– 85 rubla, paljudel pillidel on hind graveeritud pilli nõisilbrist plaadile.*” (RKM, Mgn. II 1079). Võrdluseks: korralik tööhobune maksis tollal 20 rubla. Neli hobust pidi üles kasvatama ja ära müüma, et teppo pilli osta (Ruusamäe 2005). Tean, et ühele 1916. aastal valmistatud lõõtsale on graveeritud hind 100 rubla. Pillid olid väga kallid ja vähesed said endale neid lubada.

Uue lõõtspilli valmistamiseks kulus meistril vähemalt pool aastat aega, sest pillitööd võeti kui harrastust, mida tehti enamasti talvel, kui talutööde vaheaeg oli. Kuni aastani 1910 tegi ta umbes ühe pilli aastas, ei jõudnud rohkem - katsetas ja proovis uusi töövõtteid, materjale. Hiljem aga kaks aastas. Võib öelda, et 1910. aastaks oli teppo lõõts välja kujunenud. (Kahar 2005) Pillide erinevused piirduvad edaspidi ainult kas keeleraudade arvu (kooride) või väliste elementidega (kaunistused).

Pillide muutumine sajandi esimesel kümnendil on ilmselt seotud mängustiili muutusega: vanadel salvestustelt võib kuulda, et mängiti aeglasemalt, venitati bassi rohkem (nn. *jõrratamine*), mäng oli monotoonsem, kasutati vähe erinevaid strihhe (näit. August Teppo, Elmar Lindmets). Uuem mängustiil on erksam ja virtuooslikum, bassi löödi teravamalt, lühemalt, lood olid kiiremad ja erinevate strihhidega (näit. Richard Reino, Karl Kikas). Uus mängustiil seadis pillile uued nõudmised.

August Teppol oli tekkinud pillide tellimiste osas järjekord. Esmajoones rahuldanud ta nende tellimusi, kes suuremat töötasu lubanud. (Teinbas 1994, lk 16) Hiljem ta ei jõudnud ise teha nii palju pille, kui oli tellimusi ja tekkisid abilised. Teada on Kõllestes elanud Tiidemani nimeline mees, kes tegi Teppole põhiliselt puutöö osa, vahelõõtsu ja on isegi keeleraudu sisse pannud. (RKM, Mgn. II 1079) Teppo oli öelnud oma alltöövõtjale *“Sa teit korpuse, ma pandse mängo sisse, ja hind lätt pooles”* (Ruusamäe 2005).

August Teppo pidas ranget arvestust oma pillide kohta. Tal oli selleks raamat, kuhu ta kandis pilli tellija, hinna, kulunud materjalid, valmimisaasta. (RKM, Mgn. II 1079). Raamat asub Loosu külas Tigase talus, August Teppo pojapoja Heino Teppo abikaasa valduses. Esimestele pillidele märkis ta bassipaku peale järjekorranumbri.

Üks vanimaid säilinud lõõtspille, on tehtud 1894. aastal ja järjekorranumbriks on 8, intervjuu tegemise hetkel asus lõõts Kanadas (RKM, Mgn. II 4160 (28)). Elmar Ruusamäe väitis, et tema pojalt Rainisel oli kunagi kolmerealine (3+3+2 häälerauda) pill järjekorranumbriga 2, aastast 1892. Otsis ta selle Holopite suguvõsast Siidre talust. Olnud hea häälega pill. Praegune omanik on ka teada – elab Tarus. Olen ise näinud ja mänginud Heinar Kahari omanduses olevat teppo lõõtsa, mis on valmistatud aastal 1896. Selleks ajaks oli teppo pilli väliskujundus juba välja kujunenud. Eelpool mainitud lõõtspill on väga sarnane hilisemate teppo lõõtsadega (vaata lisast H. Kahari pilti). *Pilliq olliva algusyst pääle väega kõrralikult tett* (Ruusamäe 2005). „*Mis Teppo tett, see häste tett*“ (Raun 1975, lk. 34).

Kõige rohkem säilinud pille on aastatest 1910 – 1918. Peaaegu iga aastakäigu kohta kaks. Aastatest 1920 – 1950 on seevastu teada väga vähe. Arvatakse, et 1920 – 1940 aastatel pille tellinud olid sellest põlvkonnast, kes põgenesid sõja eest välismaale. Kindlasti võeti teppo lõõts, kui kallid mälestused kodumaast kaasa. Pärast sõda oli teppo pilli ühe rea hind 100 rubla: 4-realine lõõts maksis 400 rubla (Ruusamäe 2005). 1950-ndatel tegi Teppo ainult mõne lõõtspilli, nende omanikud on enamuses teada.

Tundub, et kõige paremad, kvaliteetsemad pillid on aastatest 1912 – 1915. See on minu subjektiivne arvamus ja kogemus.

Keegi ei tea täpselt mitu lõõtspilli Teppo kokku tegi. Arvatakse, et 120 – 200. Lisaks need pillid, mida Teppo ise ei valmistanud aga pani sisse oma keelerauad (võru keeles *ravvaq*). (RKM, Mgn. II 1079) August Teppo oli aktiivne pillimeister 70 aasta vältel. Tänaseni on säilinud 30 originaalset teppo lõõtsa (Teinbas 1994, lk. 16).

3.2. TEPPO LÕÕTSA TÄMBER

Kõige rohkem hinnatakse teppo pilli juures tema kõla, tämbrit. Võrumaal öeldakse, et teppo lõõtsa kõla *pand vere kiima ja jala tatsuma*. Milles see kõla erilisus seisneb? Teised meistrid pole suutnud oma pillide juures teppo tämbrit saavutada. Oluline on naturaalne häälestus. Kahtlemata on suur tähtsus keelte-, keeleraua materjalil ja töötlusel. Keeleraud ei tohi keele võnkumisel tekkivale survele järgi anda.

Kindlalt saab väita, et keelte ja keeleraudade materjali tellis ta kusagilt... Kas Rootsist või Saksamaalt (Kahar 2005)? Võrumaa Muuseumis säilitatakse 1,2 cm pikkust, ümarat keeletraadi juppi ja kahe rulliga masinat, mille vahel pressiti traat lapikuks.

Olen kuulnud palju versioone sellest, kuidas ta keeli töötles. Toon siin ära kõige realistlikuma, minu arvates. Heinar Kahar on hariduselt insener ja metallitehnoloog, ta on kombineerinud oma teadmised ja mälestused August Teppo pojapoja Heino Teppo jutust. “*Keelte materjali tellis meister Võrust “juudi koloniaal- metallipoest”. Spetsiaalne “keelespronks” tuli traadi kujul, kas Rootsist või Saksamaalt. Valu traat oli tehases tehtud, koosnes vähemalt neljast erinevast metallist. Kui traat masinaga oli lapikuks pressitud, tuli teda pinnida (vasaraga töödelda). Keeled peavad olema kinnituskohast jämedamad ja lahtisest otsast õhemad. Pidi pinnima õige kiiruse ja tugevusega. Sepistamisel toimub vasesulamis struktuurimuutus – pehme sulam läheb jäigaks. Keel peab olema õige jäikusega, et võnkuma hakkaks ja heli tekitaks. Liiga pehme sulam ei võngu, vaid paindub kõveraks; liiga jäik murdub pooleks. Kui kogemata pinnis liiga palju – tuli keel liiga tugev ja pidi keelematerjali noolutama - laskma leegist läbi, see andis sitkust juurde.*” (Kahar 2005)

Väga tähtis aspekt on neetimine. Neetimise kvaliteedist sõltub, kas keel püsib hääles. Pinnimis- ja noolutamisoskus tuli ilmselt katse-eksitus meetodiga. Töötlemistehnoloogia suurepärane valdamine pluss suurepärane keelematerjal annabki kokku nn teppo keelte kvaliteedi. Teppol oli looduse poolt suur and – ta tunnetas materjale ülihästi.

“Läbilööva keele” helitekitamispõhimõte on üks keerulisemaid. Ta on kinnitatud plaadile ainult ühe otsaga ja teine ots võngub (kooldub) keeleraami sisse ja välja. Keele võnkumisel tekib keele igas osas erinevaid sagedusi – ülemtoone. Tekkiva tooni spektri määrab ära madalaima sageduse ja suurima (võnke) amplituudiga põhitoon ja ülemhelid, mille amplituudist oleneb tooni kõlavärving ehk tämber (põhitoon tekib keele lahtises otsas) (EE 1996, *sub* toon). Tämber on siis (pilli-)keele liitvõnkumisel tekkivate sageduste summa. Tämber sõltub keele materjalist, heli tekitamise ja võimendamise viisist ning leviruumist (EE 1996, *sub* tämber).

Pilli üldist tämbrit mõjutavad kõik pilli juures kasutatud materjalid. Igal materjalil on oma tämber. Näiteks tammest otsalaudadel on oma kõla, vahtrast keeltekambritel oma. Teppo pilli tämbri erilisus on keelte kvaliteedi, häälestuse ja pilli korpuse materjalide valiku koosmõju.

Keele kvaliteedi määravad ära keele füüsikalised-keemilised omadused. Proovin sõnastada keele kvaliteedid:

1. **dünaamiline ulatus** - kui palju õhku on vaja, et keel hakkaks võnkuma (st helisema); kui suure amplituudiga (dB) on keel võimeline võnkuma ilma, et murduks. Määravaks teguriks on keele materjal ja struktuur. Sõltub ka keele paigutusest pilli sees ja õhujoa suunast. Keel peab olema täpselt keelerauale needitud, ei tohi olla liigseid õhuvaheid.

2. **tämber** - keele liitvõnkumiste summa (subjektiivne: mõnele meeldib see tämber, mõnele mitte).

3. **häälepüsivus, stabiilsus** - kui kiiresti muudab keelematerjal oma struktuuri. Mõjutavad tegurid on veel neetimiskvaliteet ja keeleraua materjal.

Kokkuvõtteks võib öelda, et teppo keeled on keskmise dünaamilise ulatusega, väga meeldiva

tämbriga ja püsivad ülihästi hääles.

3.3 TEPPU PILLID ÜLDISELT

A. Teppo valmistas kolme- ja neljarealisi pille. Kolmerealised olid kahe- või kolmekoorilised ja neljarealist kolmekoorilised. Teppo olla katsetanud veel minoorsete bassidega pilli ja viierealist lõõtsa. Pillid on kaunistatud kas tavalisest vasest või valgest vasest ehk poola hõbedast ornamentidega. “*Nöisilber küljed ja pihkva timm pidi olema, siis pidi hästi hea pill olema*” (RKM, Mgn. II 1079). Puitmaterjalina kasutas Teppo harilikult vahtrat, tamme või õunapuud.

3.4. 1915. AASTAL VALMISTATUD TEPPO LÕÕTSPILL

3.4.1. Teppo lõõtsa häälte süsteem

Pill on neljarealine, kolme kooriga. 2.-, 3.-, 4.- rea igale nupule vastab korraga kolm keelt lõõtsa kokku surudes ja kolm lahti tõmmates. 1. rea igale nupule vastab kaks keelt kokku surudes ja kaks lahti tõmmates. 1. rea kaks koori on häälestatud oktavisse, 9. – 10. keel igas kooris aga unisooni. 2. real on üks madal koor ja ülejäänud kaks koori oktav kõrgemal, häälestatud unisooni; 10. – 11. keeltel kaks koori unisoonis ja üks oktav kõrgemal. 3. rea koorid kõik oktavi vahedega, 10. – 11. keeltel üks madal koor ja kaks oktav kõrgemal unisoonis. 4. rea koorid on kõik oktavi vahedega (Joon. 10). Pilli parema käe all olevate helide ulatus: F – f₃, ehk neli oktavat. Kõige madalam noot asub neljandal ja kõrgem esimesel real.

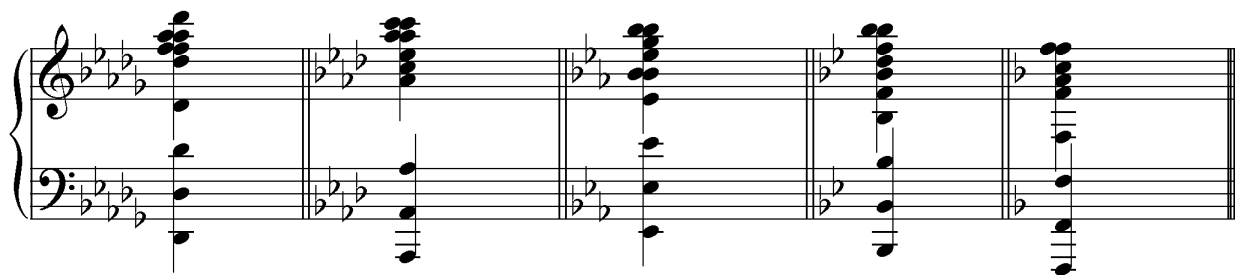
Esimese rea (Db) helide ulatus: f – f₃.

Teise rea (Ab): c – e_{b3}.

Kolmanda rea (Eb): G – b_{b2}.

Neljanda rea (Bb): F – f₂.

Igale bassiklahvile vastab mõlemas suunas lõõtsaga kolm oktavitesse häälestatud keelt. Igale akordi klahvile vastab mõlemas suunas seitse keelt. Akordid on kõik erineva ehitusega (Joon. 4).

Joonis 4

Akordide ehituses on ülekaalus viies ja esimene aste, sellest tulenevalt on akordid puhta ja särava kõlaga. Akord on kõrges registris ja kogenematu kuulaja tihti ei eraldagi viisiheliseid akordihelidest.

Teppo lõõtsa bassikeeled saavad õhku ainult ühe kanali kaudu (vaata joon. 12) (võrdluseks: Sarniti lõõtsadel kahe kanaliga), mistõttu keel ei vasta piisavalt kiiresti ja hakkab helisema hiline misega. Teppo lõõtsa mängijad arvestavad sellega ja vajutavad bassiklahvi varem alla, et keel hakkaks õigel ajal helisema. Parimad kirjeldatud tehnika valdajad on olnud August Teppo ja Karl Kikas, tänapäeval aga Aivar Teppo, Ants Taul.

Teppo ei kasutanud häälestamiseks helirauda, seetõttu on peaaegu kõik tema pillid erineva häälestusega. Endel Koppel rääkis, et vana Teppo käis Riias timmi (häält, häälestust) toomas (RKM, Mgn II 4047). Paul Mandel väidab, et teppo lõõtsadel on Pihkva timm (RKM, Mgn. II 1079). Mida Riia ja Pihkva timm täpselt tähendab, ei ole teada.

Lõõts on häälestatud naturaalselt, st. enam kasutatavad kooskõlad (toonika, dominant kolmkõlad) olid puhtaks häälestatud. Näiteks: kvint natuke kõrgem, terts natuke madalam, septim madalam, kui tempereeritud häälestusega pillidel. Sellest tulenevalt on teppo lõõtsal tekkivad kooskõlad (akordid) puhtad ja säravad. Kuna kvint on kõrgem, on ka iga järgmine helistik (lõõtsal I, II, III, IV rida) kõrgem kui tempereeritud häälestusega pillidel.

Enamik pillide põhihelistik on kusagil E-duuri lähedal. Vaatlusalusel pillil aga Eb-duur. Kõige pillipoolsemat rida loetakse esimeseks reaks (Taul 2002). Põhihelistikuks loetakse kolmanda (III) nupurea helistikku. Kolmerealisel pillil aga teise nupurea helistikku.

Timmi puhtuse teevad kogenud lõõtsamängijad kohe selgeks. Kui mingi kooskõla ei ole puhas (naturaalne), öeldakse kohe: "*pole teppo timm*". Ma ei mõtle siin pille, mis on lihtsalt häälest ära. Mängijana tean, et teppo timm ja teppo tüüpi lõõtsa mänguvõtted on tihedas seoses. Teatud akorde ja jookse saab mängida ainult teppo timmiga (ehk naturaalse häälestusega) lõõtsa peal – teistel pillidel (näiteks Korbergi lõõts, akordion) need ei kõla. Sellest tulenevalt väidan, et teppo timm on teppo tüüpi pilli juures oluliseks kvaliteedi näitajaks. Antud väide ei kehti kui pillil mängitakse mittetraditsionaalset või teiste rahvaste muusikat.

Nupulaua asetsevad nupud neljas reas. Põhiliselt mängitakse kahel keskmisel. Lõõtsa kokku surudes saame ühel real mängides järjestikused toonika kolmkõlad: esimesel real Db, teisel Ab, kolmandal Eb ja neljandal real Bb (Joon. 5). Lõõtsa lahti tõmmates saame aga dominantakordid, võttes abiks mõne noodi eelmiselt realt. Esimesele reale vastab kõige alumine ehk esimene bass koos *sekundaga* (Joon. 5), teisele teine bass jne. Skeemil tähistavad parempoolsed nupud eeshääli ja vasakupoolsed bassi- ja akordiklahve (Taul 2002).

Esimese nupurea viies nupp teeb mõlemas suunas ühte häält. Olen mänginud erinevaid, läänest ja idast pärit lõõtspille, aga sellist häälestust pole kohanud. Arvan, et Teppo kasutas seda teatud kooskõlade puhtaks häälestamisel – häälestamise hõlbustamiseks.

Kokku/Lahku

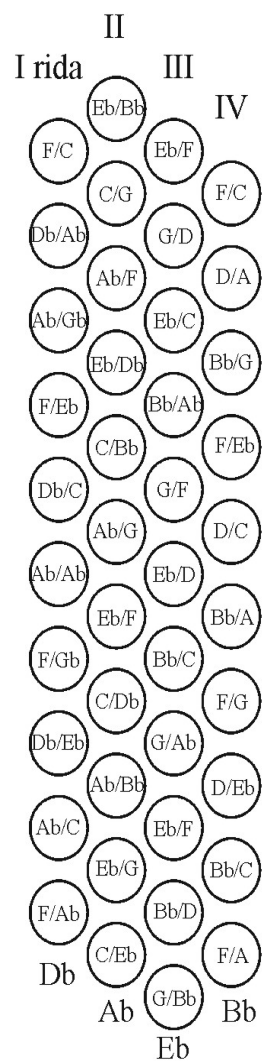
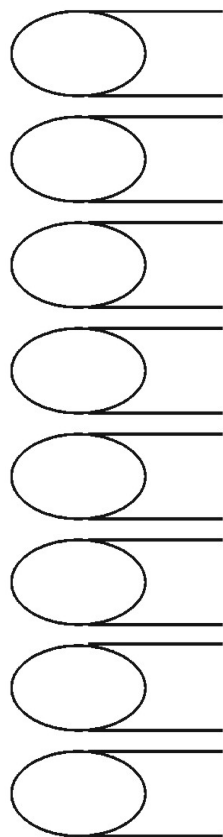
I bass Db/Ab

Akord e. sekunda

II bass Ab/Eb

III bass Eb/Bb

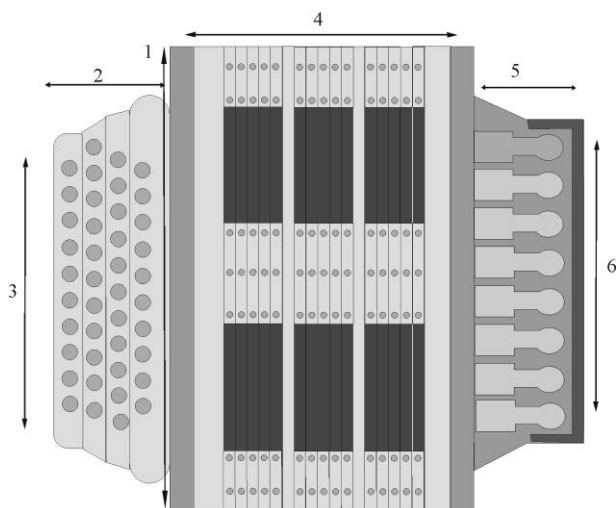
IV bass Bb/F

Joonis 5

3.4.2. Lõõtspilli mõõtmine

Mõõtmisel kasutan lõõtspilli iga osa jaoks natuke erinevaid karakteristikuid. Olen eeskju võtnud Teatri- ja Muusikamuuseumi inventariraamatust, kuhu on kantud Teppo lõõtspilli (Mi 450) mõõdud. Pilli mängijapoolne külg on “taga” ja kuulajapoolne “ees”. (Tampere 1976, lk 13). Lõõtspilli nupulauda ja bassipakku iseloomustab laius (vt. punkt 2, 5), pikkus (vt. punkt 3, 6) ja läbimõõt. Neid karakteristikuid kasutatakse kõnekeeles lõõtspillimängijate hulgas.

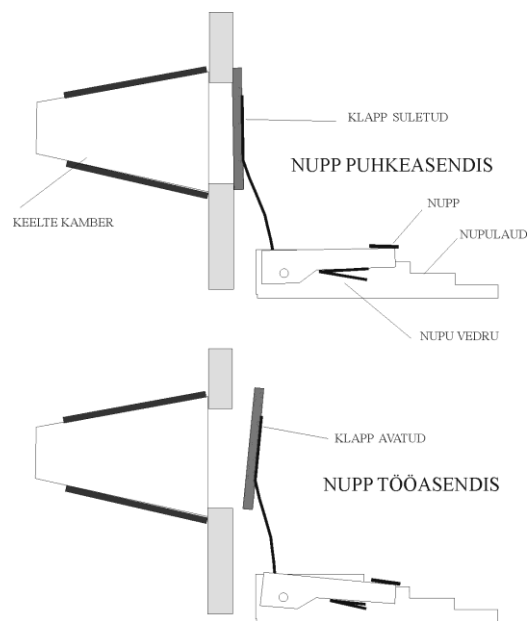

Joonis 6

1. Lõõtspilli ja otsalaua kõrgus
2. Sõrmlaua laius
3. Sõrmlaua pikkus
4. Vahelõõtsa laius ilma otsalaudadeta
5. Bassipaku laius
6. Bassipaku pikkus

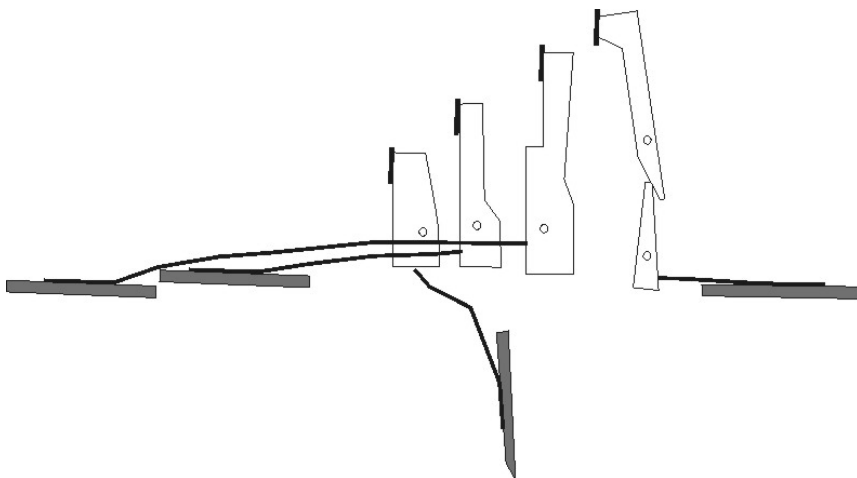
3.4.2.1. Nupud ja klahvid

Nuppude ja klahvide tööpõhimõte.

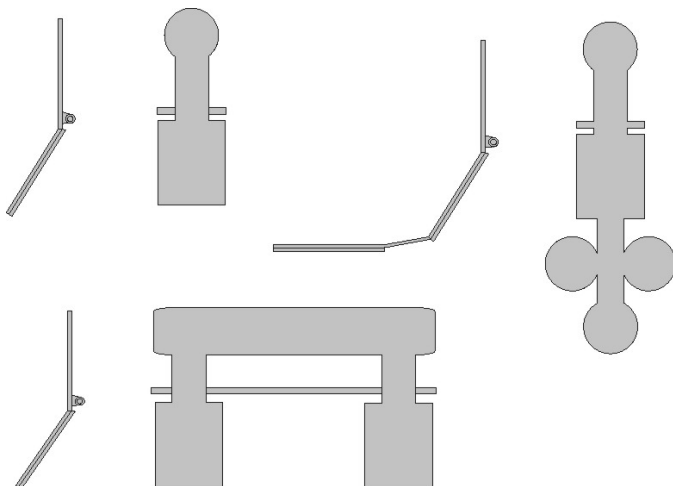
Joonis 7

Parema käe nupud koos klappidega

Joonis 8

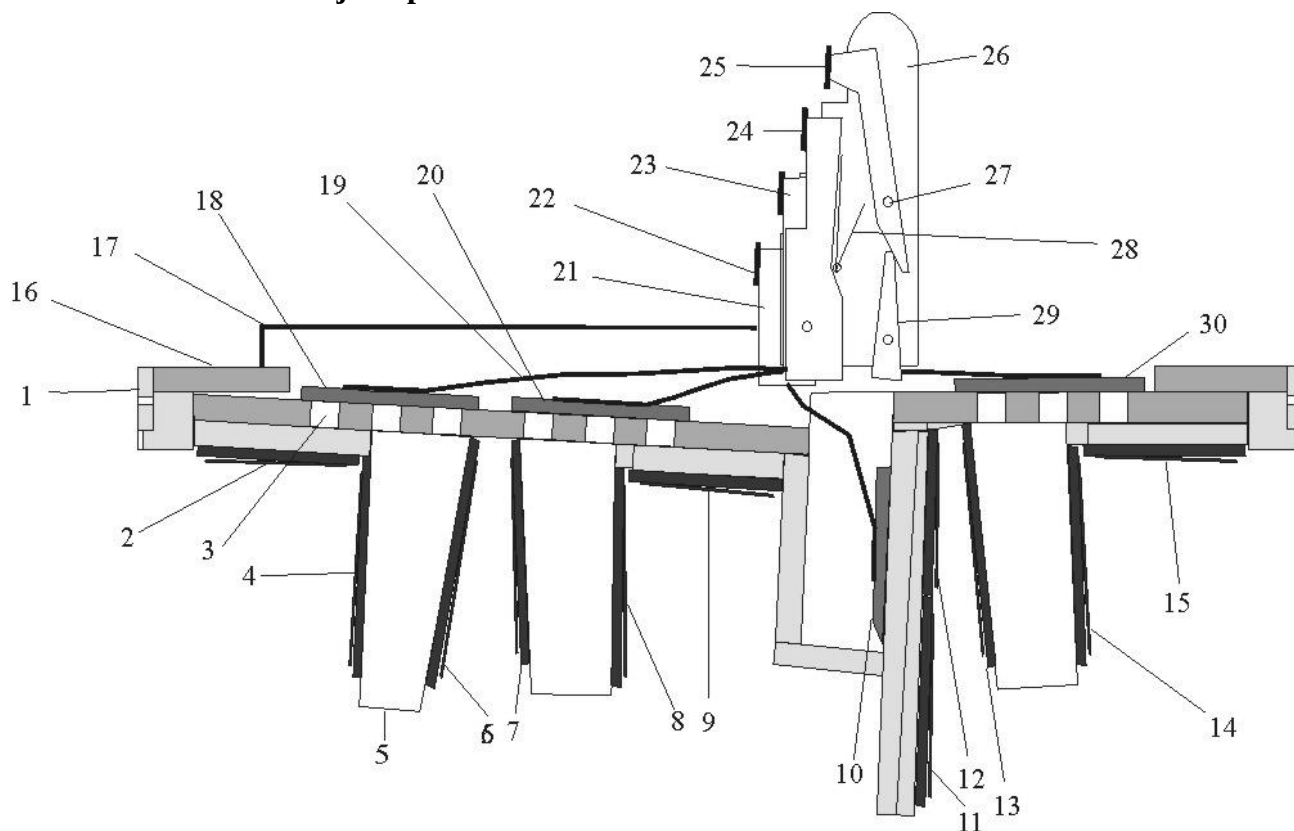
Vasaku käe klahvid: bassiklahv, akordi klahv ja õhuklapp

Joonis 9

Parema käe nupud on valmistatud kõvast puidust, vasaku käe klahvid uushõbedast.

3.4.2.2. Parem otsalaud ja nupulaud

Joonis 10

1. Nöörkant
2. 3. rea 1. koori keeled (kõrge)
3. Õhukanal
4. 3. rea 2. koori keeleraud (madal unisoon)
5. 3. rea keeltekamber
6. 3. rea 3. koori keeleraud (madal unisoon)
7. 2. rea 1. koori keeleraud (madal)
8. 2. rea 2. koori keeleraud (kõrge unisoon)
9. 2. rea 3. koori keeleraud (kõrge unisoon)
10. 1. rea klapp

11. 1. rea 1. koori keeled (madal)
12. 1. rea 2. koori keeleraud (kõrge)
13. 4. rea 1. koori keeleraud (madal unisoon)
14. 4. rea 2. koori keeleraud (madal unisoon)
15. 4. rea 3. koori keeleraud (kõrge)
16. Lõõtsa otsalaud
17. Ülemine kaitsevõre
18. 3. rea klapid
19. 3. rea klapi hoovad
20. 2. rea klapid
21. 1. rea nupu jalad
22. 1. rea nupu pead
23. 2. rea nupud
24. 3. rea nupud
25. 4. rea nupud
26. Nupulaud
27. 4. rea nuppude kinnitus varda auk
28. 3. rea nuppude vedrud
29. 4. rea nupu teine liigend
30. 4. rea klapid

Lõõtsa otsalauad on tehtud tammepuust, peitsitud tumedaks ja lakitud, servades nõörkant. Otsalaudade nurgad on ära lõigatud ja kaunistatud, ornameenteeritud vasest plaadiga. Kaante servad on vaskplaadist intarsias-ilustustega. Otsalauad on kinnitatud vahelõõtsa külge 4 kruviga. Mõlema otsalaua üla- ja allosas on kaks neeti, et vältida kokkupuudet maapinnaga. Paremal otsalaua kaitseb klappe rikkalikult graveeritud, kahe kruviga kinnitatuna, vaskvõre. Paremal otsalaua paikneb metalliga ülelöödud nupulaud. Metallist sellepärast, et vähendada nuppude ja sõrmede hõõrdumisest tekkivat kulumist. Nupulaua üla- ja alaosas võib märgata inimese (naise?) nägu meenutavat graveeringut. Nupulaua mängijapoolsel küljel on intarsias taimed või puud. Nupulaud on astmeline, st. iga järgnev nupurida on eelmisest madalamal. Nupulaua asetsevad nupud neljas reas. Nupud asetsevad malelaua kujuliselt, kuid mitte päris, vaid umbes 2 mm nihkes. Nupu pead on

ümmargusest vaskplaadist, pressitud ringidega. Nupuvedruid on keeratud kandlekeelest. Nupulaua taga (mängija pool) asuvad 4. rea nuppude klapid, mida katab samuti rikkalikult kaunistatud vaskvõre. Keelte asetusest sõltuvalt on 4. rea tämber teistest erinev. Tihti mängitakse loo üks läbimäng 2. – 3. real ja siis minnakse teise läbimänguga, kontrastiks, 4. reale – tundub nagu hakkaks mängima teine pill. Mõnedele lõõtspillimängijatele meeldibki ainult 4. rida kasutada, näiteks pillimeister August Teppo, Martin Teppo.

Lõõtsa kummalegi otsalauale on kinnitatud nahast rihmad, mille alt käivad mängija randmed läbi.

Otsalaudade mõõdud

Laius: 22,7 cm

Kõrgus: 29,8 cm

Läbimõõt: 1,6 cm

Sõrmlaua mõõdud

Laius: 7 cm

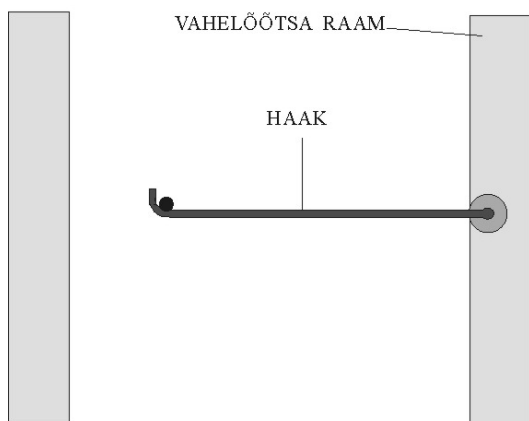
Läbimõõt: 2,7 – 1,4 cm

Pikkus: 25 – 20,5 cm

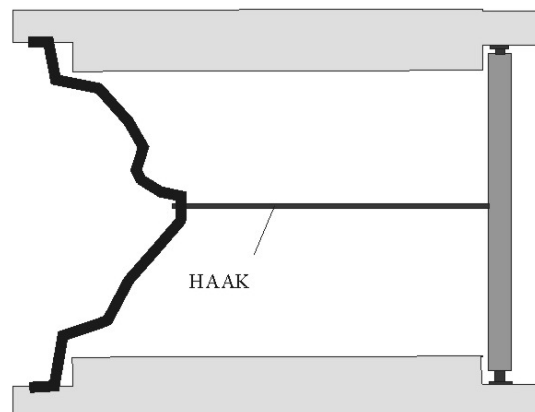
3.4.2.3. Vahelõõts

Vahelõõts: 17 voldiga 3 grupis; papist, musta värvi vakstust, kaseliistude ja nurkadest nahaga tugevdatud, vaskplaatidega kaunistatud. Lõõtsa raam ning 6., 12. pii on kaetud täies pikkuses vasest ribaga. Lahtitõmbel on vahelõõts punane. Vahelõõtsa sees asub kinnitusmehhanism (Joon. 11).

KÜLGVAATES

PEALTVAATES

Joonis 11

Mõõdud:

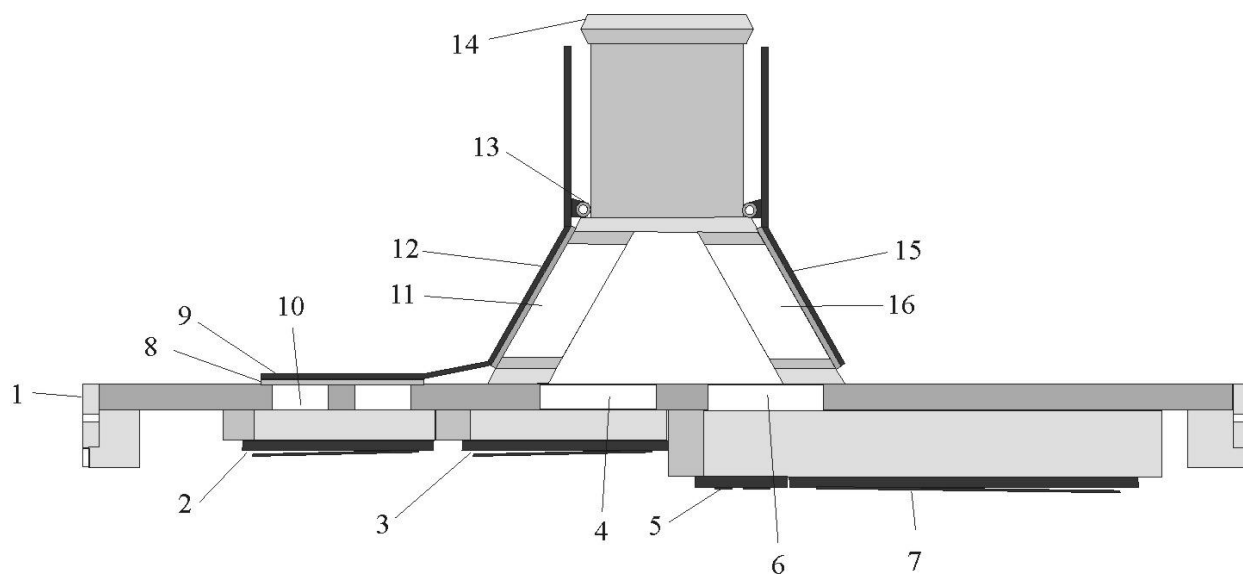
Vahelõõtsa laius koos raamidega: 14,5 cm

Lahtitõmbel: 79 cm

Lõõtsaraami laius: 1,6 cm

Piide laius: 5 mm

3.4.2.4. Vasak otsalaud ja bassipakk

Joonis 12

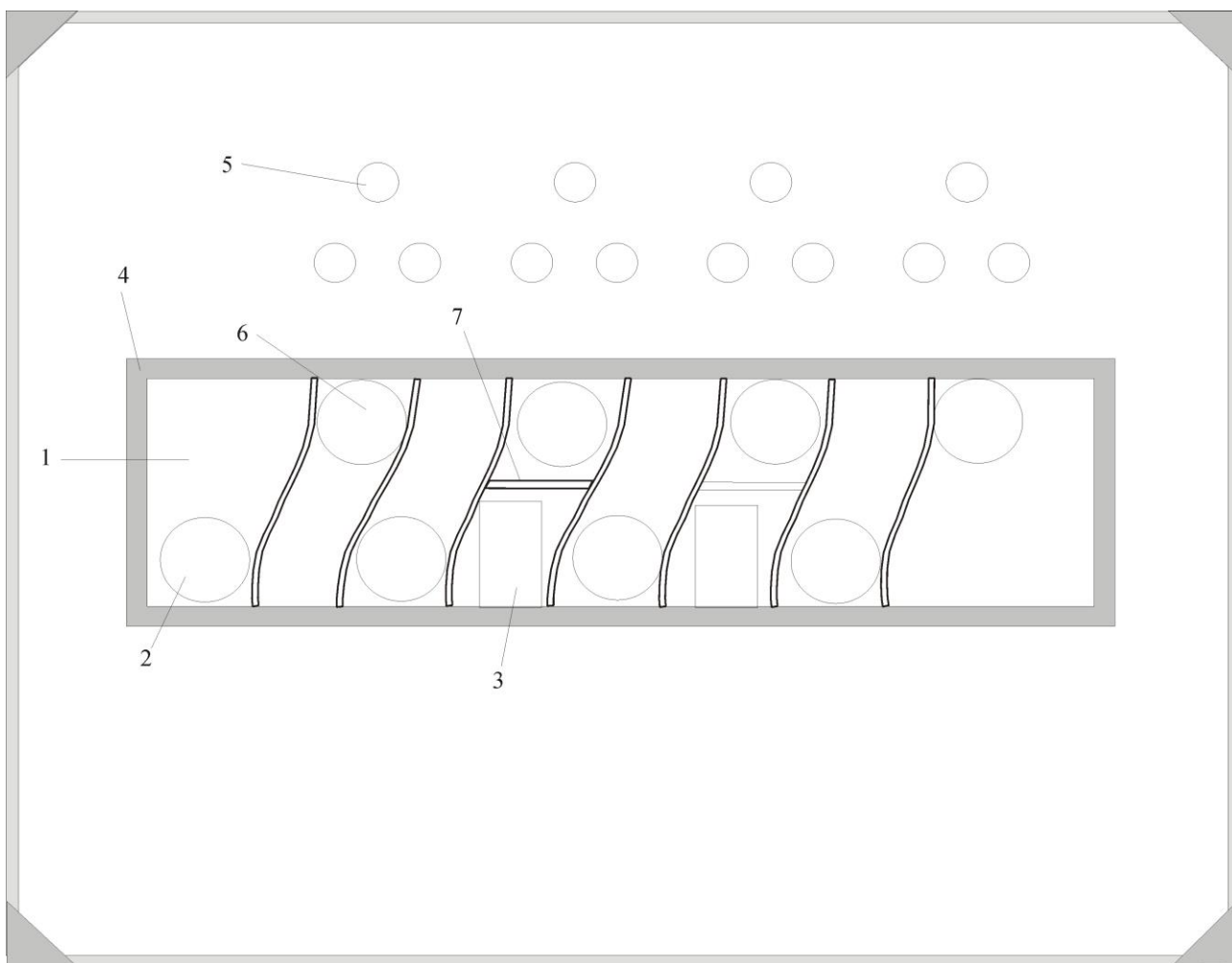
1. Nöörkant
2. Akordide keelerauad
3. Akordide keelerauad
4. Akordide õhukanalid
5. Basside keelerauad (kõrge)
6. Basside õhukanal
7. Basside keelerauad (keskmise ja madal)
8. Akordide klapi tihendid
9. Akordide klapiid
10. Akordide õhukanalid
11. Akordide ja basside õhukanalid
12. Akordide ja basside klapiid
13. Klappide kinnitus

14. Nöörkant

15. Õhuklapp

16. Õhuklapi õhukanal

Vasak otsalaud pealtvaates

Joonis 13

1. Bassipakk

2. Bassi õhukanal

3. Õhuklapi õhukanal

4. Bassipaku välissein

5. Akordi õhukanal

6. Akordi õhukanal

7. Bassipaku kambrite seinad

Vasakul, lõõtsa kaanest väljaulatuval pakul, asuvad saatebasside ja akordide klahvid. Vasaku otsalaua nurgad ja servad on kaunistatud paremaga identselt. Klahvid on asetatud ühele tasapinnale, bass ja tema juurde kuuluv akord kõrvuti. Klahve on 8. Paku taga asub õhuklapp, mida manipuleeritakse pöidla või peopesa alaosa. Bassipaku peal on *nöisilber* plaat kirjaga:

A. Тенно 1915. К. Кикас

K. Kikas-plaadiosa on lisatud hiljem. Karl Kikas ostis pilli 1950-ndatel.

Bassipaku mõõdud

Laius: 7,7 cm

Pikkus: 23,7 cm

Läbimõõt: 2,9 cm ja kaanepoolsest otsast 6,8 cm

3.4.2.5. Ornamentika

Teppo pillid on väga filigraanselt ja kunstipäraselt kaunistatud. Arvatakse, et ornamendid on ta osaliselt laenanud eeskujupillidelt ja kirikuhõbedalt. Ta varieeris ja kombineeris olemasolevat ja kindlasti mõtles välja ka palju uut. Teppol oli üle 200 erineva meisli kaunistuste tegemiseks ja kõik pillid on natuke erinevalt kaunistatud. Kõige paremaks ornamentide kirjeldamiseks on lisada siia fotosid (vaata lisast).

KOKKUVÕTE

Diplomitöö eesmärgiks oli kirjeldada konkreetset teppo lõõtspilli ja anda ülevaade pillimeister August Teppo elust, selleläbi valgustada teppo lõõtsa fenomeni ning pakkuda tulevastele uuringutele võrdlusmaterjali.

Tehtud töö põhjal selgus, et teppo pillide erilisus, fenomen seisneb:

1. väga kvaliteetsete algmaterjalide kasutamises,
2. viimistluse kvaliteedis (nii pilli seest, kui väljast)
3. August Teppo talendil: üliheal materjalide tunnetamisoskusel, käsitööoskusel, täpsusel.

Saadud tulemustega ei saa teha veel põhjapanevaid järeldusi. Kindlasti vajab teema edasiuurimist, sügavuti minemist. Tuleks uurida teisi teppo lõõtspile erinevatest aastatest. Peab kaasama rohkem käsitlusi füüsikast, akustikast, keemiast, mehaanikast.

Sain kinnitust oma arvamusele, et pilli ehitus ja häälestus mõjutab mänguvõtteid ja stiili. Aga ega ka teppo lõõts pole ideaalne. Tal on ka palju puudusi, mida tulevased pilliehitajad võiksid arvesse võtta.

KASUTATUD KIRJANDUS

- EE 6 = Eesti Entsüklopeedia 6. köide 1992. Tallinn: Valgus.*
- EE 9 = Eesti Entsüklopeedia 9. köide 1996. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.*
- Eesti Rahvaluule Arhiiv, kogumispäevikud 1966.
- ENE 1 = Eesti Nõukogude Entsüklopeedia 1. köide 1985. Tallinn: Valgus.*
- ENE 3 = Eesti Nõukogude Entsüklopeedia 1. köide 1988. Tallinn: Valgus.*
- Baines, A.** 1961. *Musical Instruments Through the Ages*. London: Batchworth Press Ltd.
- Answers = Answers. com. <http://www.answers.com/topic/free-reed-aerophone>, 20. märts 2005.
- Explore = Explore Dictionary. http://www.explore-music.com/musical_instruments/A/Aerophone.html, 29. märts 2005.
- Kuuskalu, L.** 1980. *August Teppost, tema pillidest ja rahvamuusikast*. Noorus, nr 12. Tallinn.
- Lanchtchikova, T.** http://www.accordions.com/index/gen/ter/gen_ter.shtml, 20. detsember 2004.
- Mensing, C.** 2005. <http://laue.ethz.ch/cm/band/bandoneon.html>, 10. aprill 2005.
- Mirek = Мирек, A.** 1968. *Справочник по гармоникам*. Москва: Издательство “Музыка”
- Puskar, T** 1901. *Harmonikute hinnakiri*. Viljandi.
- Rannap, H.** 1970. *Mäng ja laul eesti tares*. Kultuur ja Elu, nr 8
- Raun, V.** 1975. *Pillimehevaim on sisse pandud vägev*. Kultuur ja Elu, nr 8. Tallinn.
- Richter, G.** 1990. *Akkordeon: Handbuch für Musiker und Instrumentenbauer*. Leibzig.
- Rosmõslov = Розмыслов, А. Р.** (Tiitellehte pole, väljaande aasta ja trükise nimetus pole teada. Sisaldab muusikainstrumentide pilte ja hinnakirja).
- Taul, A.** 2002. *Võrumaa lõõtspillimängija Karl Kikas*. Viljandi: Viljandi Kultuurikolledž [diplomitöö].
- Tampere, H.** 1975. *Eesti rahvapillid ja rahvatantsud*. Tallinn: Eesti Raamat.

- Tampere, H.** 1976. *Rahvapillid ja Rahvapillimuusika*. – Rahvapärimuse koguja, nr 10. toimetanud M. Hiimäe ja K. Salve. Tartu: ETA ja Kirjandusmuuseum.
- Teinbas, T.** 1994. *Lõõtspillidest, lõõtspillimängust ja -mängijatest*. Tallinn: Eesti Rahvakultuuri Arenduskeskus.
- The New Grove = The New Grove Dictionary of Music and Musicians*. 2001. Ed. S. Sadie. Groves Dictionaries Inc.
- Toomi, U.** 1983. *Kaerajaanist tantsupeoni*. Koost. H. Kermik. Tallinn.
- Tõnurist, I.** 1996. *Pillid ja pillimäng eesti külaelus*. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus.
- Vaidla, E.** 1954. *Pillimeister August Teppo*. – Sirp ja Vasar, nr. 20.
- Van Dijke, G. H. & Lanchtchikova, T.** 1998. <http://www.accordions.com/index/art/diatonic.shtml>, 20. detsember 2004.
- Õunapuu, L.** 2002. *Üliõpilaste kirjalikud tööd Metoodiline juhend magistri-, diplomi-, kursusetöö, referaadi, esse koostamiseks ja vormistamiseks*. Viljandi Kultuurikolledž.

Kasutatud helisalvestised

Eesti Rahvaluule Arhiiv

RKM, Mgn. ER 64 (47).

RKM, Mgn. ER 70 (5).

RKM, Mgn. II 1087 (b).

RKM, Mgn. II 1079.

RKM, Mgn. II 1091 (b).

RKM, Mgn. II 1649 (a).

RKM, Mgn. II 1717– 1724.

RKM, Mgn. II 1947 (a, b, c).

RKM, Mgn. II 4160 (28).

RKM, Mgn. II 4238 (2).

RKM, Mgn. II 4270 (35, 37, 40).

Intervjuud

Kahar, H. 2005. Autori intervjuu Heinar Kahariga 13. aprillil 2005.

Ruusamäe, E. 2005. Autori intervjuu Elmar Ruusamäega 13. aprillil 2005.

Teppo, L. 2005. Autori intervjuu Linda Teppoga 14. aprillil 2005.

LISAD

Lisa 1. Pildid August Teppost

Foto 1. Portree

Foto 2. Portree

Foto 3. A. Teppo koos abikaasa ja pojaga

Foto 4. A. Teppo koos Uibopuu ja tema pojaga

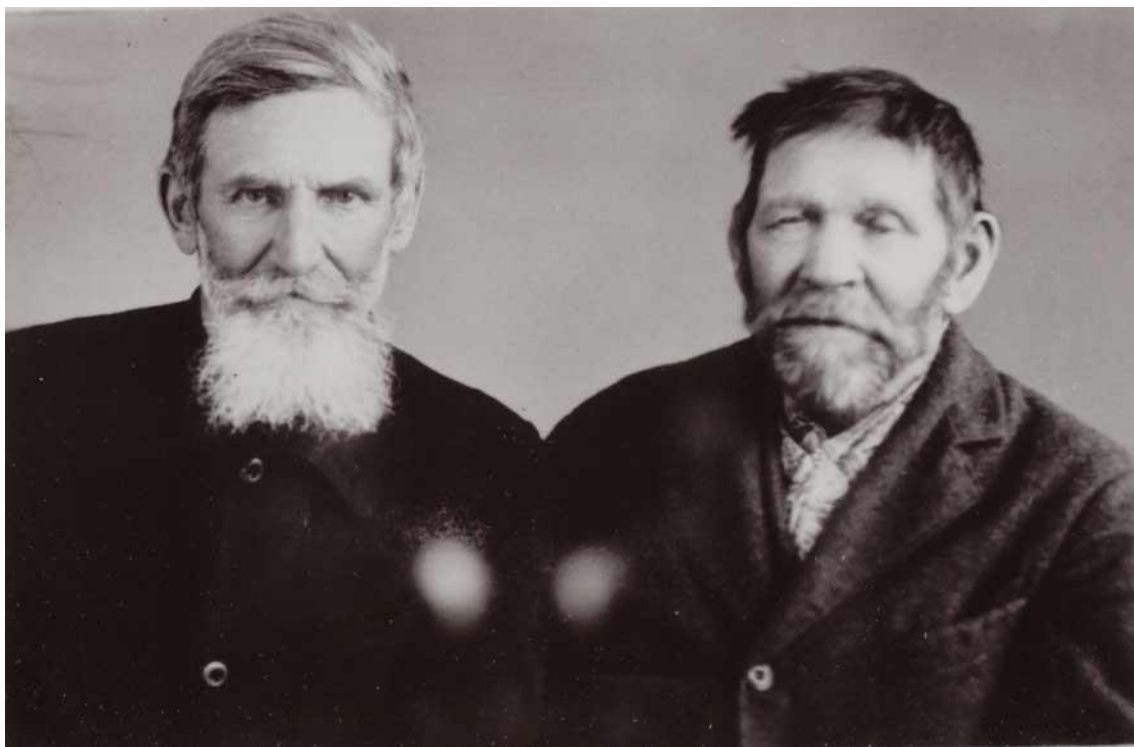

Foto 5. A. Teppo koos sõbra Kroonbergiga

Foto 6. A. Teppo poeg August (1974)

Foto 7. A. Teppo pojapoeg Heino Teppo (1974)

Lisa 2. Fotod 1915. aasta teppo lõõtspillist

Foto 8. A. Teppo 1915. aastal valmistatud lõõtspill. (pildistatud 2005. a. aprillis)

Foto 8. Sörmlaud

Foto 9. Sõrmlaua tagakülg

Foto 10. Viisikeeled

Foto 11. Vahelõõts ja kinnitusmehhanism

Foto 12. Vasak otsalaud ja bassipakk

Foto 13. Basside ja akordide keeled

Lisa 3. Fotod Heinar Kaharist ja Elmar Ruusamäest

Foto 14. Heinar Kahar oma A. Teppo 1896. a. valmistatud lõõtspilliga

Foto 15. Elmar Ruusamäe oma A. Teppo 1914. a. valmistatud lõõtspilliga

AUGUST TEPPON AND HIS ACCORDION

Tarmo Noormaa

SUMMARY

The aim of this diploma work is to describe one concrete Estonian national accordion – *teppo lõõtspill* from the year 1915, and give the overview of August Teppo's (1875 – 1959) life as an instrument maker.

The reason why I chose this subject is because I am an accordion player and I want learn more about my instrument and the maker of my instrument.

A. Teppo started to repair accordions when he was 12 years old; the first instrument was made at the age of 15. His accordions became popular in playing traditional music: polkas, waltzes, reilenders. The accordions are very well made and the quality his handicraft is superb. Accordions are richly and artistically ornamented, durable, easy to play. Most important value is the sound. This is rich, loud, stay in tune at least 30 years. The accordions he made 100 years ago are still in very good condition and sought after. He had many followers, who tried to make as good instruments as he did. But they never managed. What is phenomenon of Teppo's accordion?

First, I tried to find out the instrument types that were examples for him, when he was starting to make his accordion. But it was mission impossible, because there were no instruments of that period left. So I had to rely on people's memories. I found out that the most common instruments at the end of 19. century were Russian 1-row diatonic accordions.

Secondly I searched from archives for material about August Teppo. There were very few written materials mainly recordings of people speaking of him. I also made interviews with relatives of August Teppo and players of Teppo's accordion.

Thirdly I described Teppo's accordion from the year 1915. I made delineations of the structure of accordions and measured it.

I finally found out that the especialness of *teppo lõõtspill* is:

1. High quality building materials
2. High quality elaboration
3. Talent of August Teppo: superb cognition of materials, ingenious handicraft skill, accuracy of work.

In addition to the previous points I found out that August Teppo was not only good instrument maker but also a good man, in social sense.

Nevertheless, my research is not complete. To give more thorough answers more instruments should be described. More sciences should be involved: physics, acoustics, chemistry, mechanics, etc. These are the aims that lead me in future...

Tarmo Noormaa
Viljandi Culture Academy